

ЖУРНАЛИСТИКА
ЖУРНАЛИСТИКА
JOURNALISM

МРНТИ 19.21.91

<https://doi.org/10.51889/2021-1.1728-7804.67>

Аймагамбетова М.М.¹, Садыкова А.К.²

¹Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті,
Алматы, Қазақстан

²Абылай хан атындағы қазақ халықарылық қатынастар және әлем тілдері университеті,
Алматы, Қазақстан

ҚАЗАҚСТАННЫҢ МЕДИА ДИСКУРСЫНДАҒЫ МӘДЕНИ КОД

Аңдатпа

Бұл мақалада Қазақстан баспасөзіндегі мәдени кодтың ақпараттық-коммуникативтік табиғаты негізделеді. Қазақстанда көпұлтты қоғамды қалыптастырудың тарихи тәжірибесі ұлттық кодқа үлкен әсер етті. Қазіргі заманғы медиажөніндегі қазақ халқының ұлттық кодының көрінісін қарастыра отырып, "келісім", "төзімділік", "Қонақжайлылық" және "Құрмет" сөздері қазақстандық медиакеңістікте мәдени кодтың түрлі феномендерін сипаттауда жиі кездеседі. Қазақстанның медиа-кеңістігіне ұшырайтын цифрландыру және конвергенция процесі басқа елдермен тең дәрежеде баспасөз оқырмандарының авторларымен қарым-қатынасын жүзеге асыру үшін техникалық мүмкіндік береді. Оқырмандармен кері байланыстың күшейту үрдісі барлық коммуникативті-іс-әрекет процесін оңтайландыруға және жоғары сапалы ақпарат алуға ықпал етеді. Ақпараттық-коммуникативтік құрамдастың болуы қазақ халқының ұлттық мәдени кодының диалектикалық дамуына, халықтың ұлттық бірегейлігі мен үздік дәстүрлерін сақтаудағы жаһандандудың сын-қатерлеріне қарсы тұруға көмектеседі.

Түйін сөздер: мәдени код, дискурс, Қазақстан баспасөзі, комунникативті үдерістер, ақпараттық кеңістік

Aimagambetova M.,¹ Sadykova A.²

¹Al-Farabi Kazakh National University,
Almaty, Kazakhstan

²Kazakh Ablai Khan University of International Relations and World Languages,
Almaty, Kazakhstan

CULTURAL CODE IN THE MEDIA DISCOURSE OF KAZAKHSTAN

Abstract

This article substantiates the presence of informative and communicative nature of the cultural code in the media discourse of the Kazakh press. The historical experience of forming a multinational society in Kazakhstan has had a huge impact on the national code. Considering the reflection of the national code of the Kazakh people in the modern media discourse, we note that the words "consent", "tolerance", "hospitality" and "respect" are most often found in the Kazakh media space when describing various phenomena of the cultural code. The process of digitalization and convergence, which affects the media space of Kazakhstan, along with other countries, provides a technical opportunity for communication between press readers and authors. The tendency to increase feedback from readers contributes to optimizing the entire communication and activity process and obtaining higher-quality information. The presence of information and communication component helps the dialectical development of the national cultural code of the Kazakh people, the opposition against the challenges of globalization in preserving the national identity and the best traditions of the people.

Keywords: cultural code, discourse, press of Kazakhstan, communication processes, information space

Аймагамбетова М.М.¹, Садыкова А.К.²

¹Казахский национальный университет имени аль-Фараби,
Алматы, Казахстан

²Казахский университет международных отношений и мировых языков имени Абылай хана,
Алматы, Казахстан

КУЛЬТУРНЫЙ КОД В МЕДИАДИСКУРСЕ КАЗАХСТАНА

Аннотация

В данной статье обосновывается наличие информативно-коммуникативной природы культурного кода в медиадискурсе казахстанской прессы. Исторический опыт формирования в Казахстане многонационального общества оказало огромное влияние на национальный код. Рассматривая отражение национального кода казахского народа в современном медиадискурсе, отметим, что слова "согласие", "толерантность", "гостеприимство" и «уважение» встречаются наиболее часто в казахстанском медиапространстве при характеристике различных феноменов культурного кода. Процесс цифровизации и конвергенции, которому подвержено медиа-пространство Казахстана, наравне с другими странами, предоставляет техническую возможность для осуществления коммуникаций читателей прессы с авторами. Тенденция усиления обратной связи с читателями способствует оптимизации всего коммуникативно-деятельностного процесса и получению информации более высокого качества. Наличие информационно-коммуникативной составляющей помогает диалектическому развитию национального культурного кода казахского народа, противостоянию против вызовов глобализации в сохранении национальной идентичности и лучших традиций народа.

Ключевые слова: культурный код, дискурс, пресса Казахстана, коммуникативные процессы, информационное пространство

Кіріспе. Масс-медиа дискурсына деген қызығушылық оның ақпарат пен аудитория арасындағы өкілдің, ұжымдық құндылықтардың трансляторы мен генераторының қызметімен ғана емес, сонымен қатар постиндустриалды қоғамдағы байланыс процестерінің ерекшеліктерімен де түсіндіріледі. Зерттеудің қызықты және перспективті бағыты – Қазақстанның қазіргі баспасөзіндегі мәдени кодтың ақпараттық-коммуникативтік табиғатын зерттеу.

Мәдени код мәселесіне жүгіну – лингвистикалық зерттеулер саласындағы өзекті бағыттардың бірі. Мәдени код немесе ұлттың бірегей мәдени ерекшеліктерін сипаттайтын ақпарат халықтың психологиясын және болып жатқан оқиғаларға деген реакциясын түсінуге көмектеседі.

Бірқатар қазақстандық және шетелдік зерттеушілердің пікірінше оқырман, көрермен немесе тыңдаушы бұқаралық ақпарат арнасын өз бетінше таңдай отырып, олардың іс-әрекеті пассивті әрі аудитория тек ықпал ету объектісі ғана болса да, бұқаралық ақпарат жүйесінің жұмысына қатысады деген пікірді ұстанады. Қазіргі қоғамда өмірдің барлық саласында болып жатқан цифрлық қайта құру адамдардың өмір салты мен қарым-қатынастарын өзгертіп, менталдылық пен іс-әрекетке әсер ететін ақпараттық-коммуникациялық мәдениеттің пайда болуына ықпал етуде.

Біздің зерттеуіміздің мақсаты – Қазақстан Республикасының медиа-дискурсындағы мәдени кодтың ақпараттық-коммуникативтік негізін ашу және сипаттау болып табылады.

Зерттеу пәні мәдени кодтың ақпараттық-коммуникативтік негізін зерттеуден құралды.

Зерттеу объектісі – Қазақстан Республикасының баспасөз материалдары.

Әдістеме. *Зерттеу әдістері:* контекстік анализдің стилистикалық әдісі және экстралингвистикалық факторларды ескере отырып, медиа-мәтіндегі мәдени кодтарды декодтау үшін интерпретациялық талдау әдісі.

Зерттеу мақсатында эмпирикалық база ретінде Қазақстанның орыс тілді БАҚ медиатекастері нысанға алынды. Талдау үшін біз мақалалардың тақырыптық кешендерін таңдап алдық, себебі тақырыптарға қарай оқырманның әлемде болып жатқан оқиғалар туралы жалпы түсінік алу үшін медиалық білім құрылады. Эмпирикалық материалдарды жинау үшін "Панорама", "Караван", "Казахстанская правда", "Новое поколение", "Inform бюро" газеттері таңдалды. Біз жүргізген зерттеуде біз контекстік талдаудың стилистикалық әдісін және экстралингвистикалық факторларды ескере отырып, медиатекасте мәдени кодтарды декодтау үшін интерпретациялық талдау әдісін қолдандық. Эмпирикалық база шамамен 500 мысалды құрады, бұл үлгінің репрезентативтілігін көрсетеді. Қазақстанның мерзімді басылымдары, атап айтқанда республикалық "Караван", "Казахстанская правда", "Новое поколение", "Панорама" газеттері.

Нәтижелер. "Медиа" термині (латын тілінен "делдал", "өкіл" деген мағынаны білдіреді) ағылшын тілінде 16 ғасырда пайда болды, ал 18 ғасырдан бастап газеттерде қолданыла бастап, тарихи тұрғыдан адамдар мен бұқаралық ақпарат құралдары арасындағы алғашқы бұқаралық байланыс құралы болды. XIX ғасырдың ортасынан бастап "медиа" ұғымы қазіргі кездегідей техникалық байланыстың көмегімен ақпаратты таратуды көрсететін тәсілмен қолданыла бастады.

Соңғы онжылдықта бұл термин көбінесе баспа ісі, теледидар, радиохабар, Интернеттегі ақпарат көздері, сондай-ақ дыбыс жазу, бейнежазба және т.б. бұқаралық ақпарат құралдарының білдіреді. Бұл құралдардың барлығы бір-бірімен бұқаралық аудиторияға жүгіну және қол жетімділік сияқты қасиеттермен біріктіріледі. Олардың рөлі басым болғандықтан, қазіргі қоғам "ақпараттық" деп қана емес, "медиазацияланған" деп те атауға болады, яғни бұқаралық ақпарат құралдарына едәуір дәрежеде тәуелді дегенді білдіреді [1, 102].

Электрондық медиа – тарату және хабар алмасу мақсатында адамның ұйыммен, мекемелермен немесе басқа жеке тұлғалармен байланысына арналған коммуникацияның техникалық құралдарының жиынтығын білдіреді. Электрондық БАҚ – бұқаралық ақпарат құралдарының қызметін атқаратын электрондық ресурс

болып табылады. Мысалы, Қазақстанда шығатын көптеген басылымдардың қағаз нұсқасымен қатар электрондық сайты бар. Бұл үрдіс әлемнің көптеген елдеріне тән.

Қазіргі уақытта Қазақстанның масс-медиа жаңа ойлаудың индикаторы болып табылады, ел тұрғындарының қоғамдық санасын қалыптастыруды жүзеге асырады. Цифрландыру дәуірінде бұқаралық ақпарат құралдары олардың дербестігін әлеуметтік институт ретінде көрсететін жаңа функциялар алды. Бұл журналистиканың әлеуметтік институт мәртебесін алуы, оның қызметін сандыққа дейінгі дәуірдегі қызметінен сапалы түрде ажыратады. Қазақстанда масс-медиа қоғам бірлігін нығайтудың маңызды факторы ретінде қарастырылады.

Талқылау. Халықтың мәдени коды – ата-бабалардан қалған менталитет ерекшелігі, бірегей мәдени ерекшеліктері. Мәдени кодтың типтік көрінісі оның халық ауыз әдебиеті мен көркем әдебиеттегі объективтілігі болып табылады; мәдени кодтар мәтіндерде бейнелі лексика, фразеологиялық бірліктер түрінде жазылуы мүмкін. Қазақстанның этникалық қоғамдастығының даму тарихы барысында оның ерекше мәдениеті мен ерекше дүниетанымы қалыптасты, бұл қазіргі уақытта қазіргі медиа дискурста көрініс табуда [2, 11].

Қазақстан халқының мәдени коды республиканы мекендейтін халықтардың мәдениеті мен әдебиеттерінің өзіндік ерекшелігімен байланысты өзіндік сипатқа ие. Қазіргі кезеңдегі Қазақстанның әдеби процесі суретшінің бүгінгі шындықтың құпиясын ашуға деген талпынысында көрінетін біртұтас біріктіретін принципке ие.

Н.Ә. Назарбаев өзінің "Болашаққа бағдар – рухани жаңғыру" атты бағдарламалық мақаласында қоғамда рухани салада бірқатар өзгерістер қажеттілігінің пайда болуын және ұлттық кодты сақтау қажеттілігін атап көрсетеді [3].

Елбасының пікірінше, ұлттық сана-сезімнің шекарасын кеңейту қажет. Н.Ә. Назарбаев барлығымыз өсіп, қалыптасқан көпұлтты қоғам ұлттық кодқа үлкен әсер етті деп санайды. Қазақстан халқы тарихи көптеген этнос өкілдерінен тұрады [3].

Түркістан өлкесін игеру кезінде Ресей империясы сыртқы шекараны қорғай отырып, казактарды және олардың отбасыларын Сібірден, Поволжьеде және қазіргі Украина аумағынан көшірді. Қоныс аударушылар көшпенді қазақтармен тез тіл тапты. XX ғасырдың 30-шы жылдарының басында, сталиндік қуғын-сүргін кезінде, КСРО-ның әр түрлі аудандарынан Қазақстанға екі жүз мыңнан астам үйленген шаруалар жер аударылды. Ұлы Отан соғысы жылдарында және соғыс аяқталғаннан кейін бірден Сталиннің бұйрығы бойынша Қазақстанға немістер, қырым татарлары, шешендер, гректер, кәрістер жер аударылды. Қуғын-сүргінге ұшыраған қазақ отбасылары жер аударылған қоныс аударушыларды қабылдап, қол ұшын созды.

1941 жылдан бастап Қазақстан аумағына фашистер басып алған аумақтардан көшірілген әйелдер мен балалар бар эшелондары келді. Майдан үшін қажетті өнімдер іс жүзінде «дөңгелектеп» шығара бастаған кәсіпорындарға көшірілді. Осы дала өлкесінде туған-туыстары ретінде қабылданған көптеген адамдар үшін Қазақстан балаларының үйі мен Отаны болды.

Тың игеру және өнеркәсіп объектілерін салу үшін Қазақстанға КСРО-ның әр түрлі республикаларынан, негізінен РСФСР, Украина КСР, Беларусь КСР-нен 3 млн. астам адам көшірілді. Бұл тарихи процестер бірте-бірте Қазақстан қоғамына XXI ғасырға енген қоғамдық және әлеуметтік кодты қалыптастырды. Бұл басқа халықтардың мәдениетіне өзара құрмет және мәдениеттердің өзара енуі болды.

Мультикультурализм дәстүрлері бүгінгі қазақ қоғамына да тән. Мәселен, "Караван" газетінің беттерінде Димаш Құдайберген мен Қазақстан, Ресей, Түркия және Өзбекстан балалары "Біз бірбіз" әнін қалай орындағанын суреттейді, онда барлық елдердің халқын бірлікке, достыққа және бейбітшілікке шақырады. Газетте айтылған ән әлеуметтік желілерде видеоға жарияланды. Бейне қысқа уақыт ішінде әлемнің түкпір-түкпірінен келген көптеген көрермендердің көңіліне шықты.

Қазақ қоғамының өмірі патриотизмге толы. Қазақтар өз Отанын өте жақсы көреді, өз халқының тарихын қызығушылықпен зерттейді. Бұны оқырмандардың Жеңіс күніне арналған жазбалардағы көптеген пікірлері айғақтайды. "Казахстанская правда" газетінің беттерінде Абай атындағы опера театрының көптеген әртістері соғыс жылдарында алдыңғы қатарда соғысқан кезде, театр ұжымы әскери бөлімдерге концерттермен барғандығы туралы баяндалады.

Оған сәйкес Қазақстанның жетекші опера әншілері Талғат Мұсабаев пен Расул Жармағамбетов, сондай-ақ ресейлік опера әншісі Василий Ладюк Ұлы Отан соғысы майданында қаза тапқан жауынгерлер туралы еске алу үшін Расул Гамзатовтың "Журавли" атты әйгілі композициясын орындады. Бұл жоба арқылы соғысқа өткендерді еске алу үшін әрі музыканттар өздерінің шығармашылығымен ардагерлерге ерліктері мен бейбіт аспан үшін алғыс білдірді. Соғыс ардагерлері мен тыл еңбеккерлері, әр түрлі жастағы және мамандықтары бар оқырмандар осы әнді тыңдай отырып, өз елі үшін мақтаныш пен толқулары туралы пікірлерін білдірді.

9-мамырға байланысты қазақ баспасөзінде ардагерлер туралы мақалалар көп: "Он защищал Родину". "В гостях у победителя", "Спасибо вам за жизнь" в газете "Знамя труда"; "Помнит мир спасенный" газета "Актюбинский вестник", "Как же ты на сына моего похож", "Ценности бывают только вечными", газета "Время"; "В бою победа за тем, кто силен духом", "Сражался огню вопреки", "Память на все времена", "Комсомольская правда Казахстан" газеті; "В честь великой Победы", "Слезы войны", "Новое поколение" газеті.

Мультикультурализм әр түрлі мәдениеттердің тең құқықты өмір сүруін және дамуына ғана емес, сонымен қатар мемлекет тарапынан қаржылық, құқықтық және моральдық тұрақты қолдауға көмектеседі. Рухани

мұраны сақтау арқылы халықтың ұлылығын және оның әлемдегі тұтас көрінісінің қалыптасуын айғақтайды. Қазақстан өміршең әрі жан-жақты менталитеті бар көпұлтты ел. Бай рухани мұраға қазіргі көзқарас дәстүрлі мәдениеттер мен олардың стереотиптерінің тұйықталуын жеңуді, мәдени кодтардың плюрализмін және жаңа мәдени-кеңістіктік өлшемде олардың мағыналарының көптігін тануды көздейді [4, 3].

Қазақ халқының басты ұлттық құндылықтарына бірлік пен келісім жатады. "Inform бюро" газетінде "Солидарность – главное оружие общества против пандемии" мақаласында саясаттанушы Е.Ертісбаев осындай жағдайда қазақ қоғамы ынтымақтастық пен бірлік көрсете отырып, үйлесімді әрекет етуі тиіс деп жазады. Көптеген адамдар үшін бұл қорқынышты вирустың ең қуатты әрекет – бұл ұжымдық саналық және барлық адамдардың үздіксіз ынтымақтастығы екені айқын болды. Қолдан келсе, науқастар мен қауіп-қатер аймағында жүргендерге көмектесіп, дәрігерлерді қолдап, ерікті болуға, қайырымдылық акцияларға қатысу керек.

Ұлттың мәдени коды – бұл өткеннің мұрасы емес, қазақ халқының ғасырлар бойына жинақтаған ең жақсы және өміршең тәжірибелерінің квинтэссенциясы. Сол кезде жаңа ойлау тиімділігі мен мәдени стратегиялардың өзегі болады [5, 37]. Ұлттың мәдени кодын құрайтын барлық элементтерді, олардың мағынасын, мақсаты мен конструктивті мүмкіндіктерін талдау ерекше маңызды. Дәстүрлі құндылықтарды қолдау, сондай-ақ ұлттық өзін-өзі сәйкестендіруді анықтайтын жаңа құндылықтарды қалыптастыру және дамыту тарихи құндылықтарды, дәстүрлерді, ұлттық мерекелерді, дәстүрлі колөнер мен зергерлікті жандандыру арқылы ұлттың дәстүрлер мен инновацияларды синтездеуге деген ұмтылысы жүзеге асырылады [6, 98].

Ұлттың мәдени кодексiнiң негiзгi императивi – мұраны сақтау және дамыту. Н.И.Клушина "мұра" түсінігіне бүкіл тарих бойындағы адамдар жинаған материалдық және рухани құндылықтардың, білім мен өмірлік ұстанымдардың бүкіл кешенді жатқызады [7, 41].

Қазақстанның мәдени мұрасы – қазақ қоғамы мен мемлекеттің топтасуы мен табысты дамуының сарқылмас әлеуеті. Мемлекеттік мәдени саясат қоғамның рухани, мәдени, ұлттық бірлестігін нығайтады және отандық мәдениет пен тарихтың барлық массиві негізінде адамгершілік, дербестік, шығармашылық, жауапты және өзін-өзі жеткілікті тұлғаны қалыптастыруға ықпал етеді.

"Панорама" газетінде "Тамғалы петроглифтері" фотокөрмесінің ашылуы туралы баяндайтын мақала оқырмандардың республиканың мәдени мұрасына деген ықыласының мысалы болып табылады. Тамғалы – ашық аспан астындағы бірегей ғибадатхана, Қазақстанның мәдени ескерткіші болып табылады. Мақалада баяндалатын петроглифтер (жартастағы суреттер) ғибадатханадағы сиқырлы салттық-театралдық әрекетке арналған декорация ғана емес, ежелгі адамдардың әлем картинасының кодын жасады. Жартастағы суреттердің кейбір сюжеттері бізді ежелгі мифтерге апарды.

Қазақ халқының салт-дәстүрлері мәдениеттің негізі және сонымен бірге оны дамытудың басты шарты болып табылады. Дәстүрлер сабақтастығы арқылы мәдениеттің эволюциялық дамуын қамтамасыз ететін сыйластық, қонақжайлылық, мейірімділік, өзара көмек, адамгершілік, достық, келісім, бірлік – бұл дүниетанымның үйлесімдігі. Республикада жеке алынған отбасы дәстүрлері мен бүкіл ұлт үшін жаһандық дәстүрлерді құрметтейді, өйткені қоғам олардың тарих пен мәдениетті алға жылжытатын тетік ретінде маңыздылығын түсінеді [5, 39].

Әдет-ғұрыптар халықтың өмір салты мен қағидаттарының ерекшеліктерін білдіреді және ұлттық кодтың міндетті элементі болып табылады. Ұлттық генетикалық кодтың ажырамас элементі ретінде дәстүрлер мен әдет-ғұрыптардың сабақтастығы Қазақстандықтардың дүниетанымдық құндылықтарын беруді іске асырудың маңызды факторы, тірі ұлттық дәстүрлердің өмір сүруінің басты шарты болып табылады. Ұрпақтан ұрпаққа ауысатын дәстүрлердің жиынтығы ұлттың бірігуіне ықпал етеді, әрбір отбасының бірегейлігі мен руханилығын арттырады. Жалпы дәстүрлермен жаңғырта отырып, қазақ қоғамы өзінің ерекшелігін жоғалтпайды, өйткені республиканың әрбір тұрғыны оның бай және тату отбасысы белгілі бір дәстүрлердің өмір сүруін түсініп тәрбиеленді. Мәдени алуан түрлілік – Қазақстандықтардың толеранттылығының өзегі, қоғамның өркендеуінің кепілі.

Баспасөзде айтылғандардың ішінен қазақ халқының салт-дәстүрлері мен әдет-ғұрыптарының арасында үлкендерге деген құрметті, қазақтың қонақжайлылығын, сыйлықтар тарту дәстүрін, табиғи апаттардан немесе басқа да апаттардан зардап шеккен адамдарға көмек көрсетуді ерекше атап өткен жөн.

Мәдениеттің негізі – тіл. Қазақ тілі ұлт бірлігін сақтаудың ажырамас шартына айналуға. Әр ұлттың тілі – бұл халықтың, бүкіл күрделі қоғамның мәдениетін бейнелейтін орасан зор және сан қырлы әлем. Тіл "ұлт рухының" көрінісі болып табылатын әр ұлтқа тән өзіндік формаға ие, оның мәдениеті; тіл – бұл адам мен оның айналасындағы әлемнің байланыстырушы буыны. Қазақ тілін сақтау және дамыту – Қазақстан Республикасының мәдени саясатының маңызды міндеті.

Сонымен бірге, ұлттың және тұтас мәдениеттің бәсекеге қабілеттілігін арттырудың қуатты ресурсы қазіргі ақпараттық қоғамның жаһандануы жағдайында дамуы керек үш тілді (қазақ, орыс, ағылшын) қолдану болып табылады. Жаңа интерактивті технологияларды қолдануға байланысты Қазақстанның ұлттық шекарасынан тысқары жерлерде қазіргі заманғы коммуникациялық кеңістік қалыптасуда. Отандық мәдениетті халықаралық деңгейде тарату және насихаттау үшін Қазақстанның лингвистикалық капиталын кеңінен қолдану қажет. Баспа БАҚ-тарының және мәдени ұйымдардың барлық интернет-ресурстары елде де, шетелде де оқырмандардың кең қол жетімділігін қамтамасыз ету үшін қазақ, орыс және ағылшын тілдерінде ұсынылуы керек.

"Актюбинский вестник" газеті қазақ тілінің дамуына арналған "Казахстан страна многонациональная" мақаласын жариялады. Мақаланың кейіпкері – ұлты бойынша қазақ болмаса да, қазақ тілін жетік білетін және оны үйрететін Марат Зиядиев. Осының бәрі интернационалды жанұяда тәрбиеленіп, Қазақстанға және қазақ тіліне деген сүйіспеншіліктің арқасында мүмкін болды.

Алайда айта кету керек, Қазақстанда мемлекеттік тілге байланысты сұрақтар басым. «Караван» газеті орыс тілді тұрғындардың, қос азаматтығы барлардың проблемасы әрі орыс тіліне мемлекеттік тіл мәртебесін беру мәселелерін қарастырады, орыс мектептерінде орыс оқулықтарын қолдану туралы сұрақтар қояды.

Отбасы философиясы – ұлттық мәдени кодты нығайтудың маңызды факторларының бірі, өйткені отбасы – ата-бабаларымыздан бізге жеткен ең маңызды тіршілік дәстүрі. Жеке тұлғаның ең маңызды моральдық-адамгершілік қасиеттері отбасында қалыптасады. Алайда әлемнің көптеген елдеріндегі сияқты, Қазақстанда да отбасы институты дамыған және дамушы елдерге тән терең дағдарысты бастан кешуде. Оқырмандардан көптеген жауаптар мен пікірлер алған "Важность семьи в современном Казахстане" ("Караван" газеті) мақаласында осы құбылыстың себептері қарастырылған. Біріншіден, біз ғаламдық әлеуметтік өзгерістер туралы, отбасы институтының маңыздылығының төмендеуіне әкелетін мәдени өзгерістердің болуы туралы айтып отырмыз. Әлеуметтік-экономикалық себептер, экономикалық дағдарыстың салдары, ең алдымен, жастарға әсер етеді. Бұл тенденция қазақ халқы үшін жағымсыз болғандықтан, мақалада Қазақстан Республикасы басшылығының отбасы институтын сақтау мен нығайту бойынша қабылдаған шаралары туралы қарастырылуда.

Ұлттық мерекелер – қоғамды шоғырландырудың тиімді құралы, азаматтық және ұлттық бірегейлікті қалыптастырудың маңызды ресурсы. Мереке әлеуметтік құбылыс бола отырып, жалпы мәдениеттің төмендеуімен, мұраттардың өзгеруімен және ұлттық болмыстың жоғалуымен сипатталатын жаһандану жағдайында ерекше функционалды жүктемеге ие. Қазақстан аумағында жаңа мерекелер пайда болып, ескі мерекелер айтарлықтай өзгеріске ұшырады. Қазақтың ұлттық мейрамдары ежелден қалыптасқан және салт-дәстүрлердің, әдет-ғұрыптардың, көріністердің, рәсімдердің, ойындардың, салтанаттардың көптігі мен сан алуандығын көрсетеді. Жалпыұлттық мерекелерді атап өту – қоғамдық сананы нығайтушы фактор, ол жағымды бағытқа бағыттап, мақтаныш пен патриотизм сезімдерін қалыптастырады [8, 63].

Қазақ мәдениеті – Қазақстанның әлеуметтік-мәдени дамуының өзегі, мәдени кодтың негізі. Қазақ мәдениеті өзегін сақтай отырып, өзінің табиғи даму және қайта құру жолынан өтуде. Республика тұрғындары өздерінің ұлттық мәдениетінің құндылықтарын құрметтейді, оның рухани-адамгершілік құндылықтарынан моральдық қолдау табады [9, 405].

Қазақстанның мерзімді баспасөзінде мәдениет қайраткерлері туралы айтылады, мысалы, "Новое поколение" газеті мықты және сиқырлы дауыстың иесі Бибігүл Төлегенова туралы "Казахский соловей" материалын ұсынды. Өзіндік орындау тәсілінің болуы, мінсіз ән айтуы және жылы күлкі – опера әншісінің ерекшелігі. Қазақстанның сүйікті әншісі танымал халық әндері мен эстрадалық шығармаларды орындайды.

Қазақ халқының негізгі психикалық ерекшеліктері олардың құндылыққа бағдарланған дүниетанымы мен дүниеге деген көзқарасының негізі болып табылады. Бұл тұрғыда отбасылық және мәдени құндылықтар ұлттық идеяның жалпы парадигмасына, мәдени кодқа сәйкес келеді.

А.Хазбулатов пен М.Сұлтанова өз зерттеулерінде мәдени код ұлттың генотипін анықтайтын құрылым ретінде жеті негізгі байланыстардан құрайды, олардың әрқайсысы тәуелсіз мәдени құбылыс болып табылады: мұра, дәстүр, әдет-ғұрып, тіл, отбасы, тұрмыстық жүйелер (өмір салты), мерекелер [5, 39].

1-кестеде мәдени кодтың әр құбылысын сипаттайтын баспасөзде жиі кездесетін эпистема қарастырамыз.

1-кесте - Қазақстанның медиа-дискурсының мәдени кодын сипаттайтын кейбір жиіліктегі негізгі эпистемалардың үлгісі

Эпистема атауы	Сипатталуы
мұра	ұлт, конфессия, ата-баб, келісім, теңдік, мәдениет, тарихи ескерткіштер
салт-дәстүрлер	сыйластық, қонақжайлылық, сыйлық, дәм тату, көмек, толеранттылық
әдет-ғұрыптар	салтанат, құда түсу, рәсім, қонақжайлылық
тіл	қазақша, орысша, мемлекеттік бағдарлама
отбасы	жастар, қолдау, кемелдену, моральдық нормалар, махаббат, өзара түсіністік
өмірлік жол	көршілік, бірлік, келісім, толеранттылық
мерекелер	дәстүрлер, қайырымдылық, қуаныш, есте сақтау, құрметтеу

Авторы құрастырған.

1-кестенің мазмұнын талдай келе, "келісім", "толеранттылық", "қонақжайлылық" және "құрмет" сөздері мәдени кодтың әртүрлі құбылыстарын сипаттауда қазақстандық медиа кеңістікте жиі кездесетінін атап өтеміз.

Қарастырылған құбылыстар табиғаттың және рухани өмірдің тұжырымдамаларымен әлемнің біртұтас бейнесін жасаудың мәдени-философиялық тұжырымдамасын көрсетеді, бұл ақылдың танымдық мүмкіндіктері мен ойлаудың ақыл-ой мүмкіндіктеріне сенімсіздікпен туындаған [10, 22].

Қазақстандық медиа дискурсындағы нормалардың мәдени кодексі танымның әлеуметтік процестермен байланысын көрсетеді, бұл "екі мәдениеттің" арасындағы алшақтықты жоюға және мәдени процестерді ізгілендіру арқылы біртұтас мәдениетті қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Қазақстандық медиа-дискурстағы дәстүрлер, әдет-ғұрыптар мен мерекелер кодексі қазіргі заманғы мәдениеттің жаңа көріністеріне байланысты.

Осылайша, ұлттың мәдени коды – Қазақстанның жаңа мәдени саясатының өзегі ғана емес, моральдық құндылықтарды бірінші орынға қоятын еуразиялық мәдениеттің маңызды тұжырымдамасы: ынтымақ, бірлік, өзара көмек. Толеранттылық, руханилық, кәсіпорын және шығармашылық қазақ халқына тарихи дәстүр болып табылады, ол мәдени дәстүрді жалғастырып, оны рухани болмыстың элементіне айналдырады.

Мәдени кодты қалыптастырудың маңызды аспектісі – ұзақ мәдениеттіліктің тәжірибесі, жалпы тарихи жады, психикалық стандарттар, бағалау критерийлері, тұрақты мәдени құндылықтар сияқты өзіндік жинақталған негіздер арқылы әр мәдениетте қоршаған ортаны түсіну мен бағалаудың бірегей орталықтарының пайда болуына мүмкіндік беру және технологиялар мен еңбек стандарттарына енгізілген әлемдік қызмет стандарттары.

Мәдени кодта ең негізгі тұрақты құрылымдар бар, оларды бақылау және талдау оңай, өйткені олар негізінен арнайы әзірленген, шартты түрде бекітілген және кодификацияланған, яғни арнайы нормаларда, рәміздерде, рәсімдерде бекітілген, олардың барысын қоғам қатаң қадағалап отырады. Мұны халықтық немесе мемлекеттік мерекелер, Құдайға құлшылық пен жоралғылар сияқты тарихи тамырланған жаппай іс-шаралар мысалдары арқылы айқын көрсетеді [11, 23].

Қазақстанның медиа-дискурсында мәдени код кеңірек және функционалды болады, өйткені код ұғымы ауызша және вербалды емес жүйелерді түсіну және ұйымдастыру үшін қолданылады.

Коммуникативті мәдениеттің интегративті функциясы адамдарды қазақстандық қоғамдастыққа біріктіруге, елдің барлық тұрғындары арасында бірлік пен өзара байланыс орнатуға бағытталған. Қоғамдық санада ақпараттық-коммуникациялық қызметті жүзеге асыруда жаңа қауымдастықтар құрылады, бұрын қоғамдық бірлестіктердің қалыптасқан нысандары күшейтіледі. Интегративті функция қоғамда іске асырылуы керек болғандықтан, ғалымдар адамдардың қоғамдағы өзіндік қажеттілігін, нақтырақ айтсақ, субъектілердің коммуникативті қызметін жүзеге асыру үшін объективті сәйкестілік қажеттілігін негіздеді.

Ұлттық бірегейлендірудің ақпараттық-коммуникативті сипаты субъектілердің өзара әрекеттесуінде ақпаратты беру және қабылдау үшін қажетті шарт болып табылады, өйткені бұл тиімді әлеуметтік жадыны қамтамасыз етуге жауап беретін функция. Жалпы алғанда, бұл байланыс пен белсенділіктің барлық процестерін оңтайландыруға және сапалы ақпарат алуға көмектеседі [12].

Қазіргі заманғы баспасөздің медиа-дискурсындағы мәдени кодтың ақпараттық-коммуникациялық сипаты туралы айта отырып, Қазақстанның ақпараттық кеңістігі біздің заманымыздың нақты сөйлеуі мен әлеуметтік жағдайын бейнелейтінін атап өткен жөн. Онда әртүрлі кеңестік стереотиптерден қазіргі постмодернизмге дейін стильдер мен дүниетанымдардың конвергенциясы бар. Алайда, бұл қазіргі заманғы коммуникациялардың формалары мен мазмұнында әр алуан болуы біздің шындықты нақты сипаттайды. Барлық осы семантикалық құрылымдар қазіргі қазақстандық қоғамның санасына әсер етеді.

Оқырмандардың баспасөзге коммуникациялық әсерін ескере отырып, өткен ғасырдағы және қазіргі кездегідей оқырмандар редакцияға қағаз жүзінде хат жазбады. Баспасөз оқырмандарының пікірлері мерзімді басылымдардың сайттарындағы мақалаларға белсенді түсініктеме беру процесінде қалыптасады. Баспасөз оқырмандарының әр түрлі жарқын және түпнұсқалық мәлімдемелерін жариялау кері байланысты қамтамасыз етудің жаңа нұсқасы болып табылады, онда олар ақпаратты бағалап қана қоймай, сонымен бірге оның авторына айналады.

Қазіргі заманғы шындық әлемдегі әр түрлі әлеуметтік, саяси, экономикалық, мәдени және көркем альтернативалардың қоғам мүшелерін еркін таңдауынан туындаған баспасөз мен оқырмандар арасындағы байланыстың жаңа түрлерін тудырады. Мазмұнына қарамастан (іскери, ойын-сауық, саяси) баспасөздің барлық түрлері “мағынаның қызметтері” ретінде әрекет етеді және аудиторияның назарын басқарады, осы назарға ие болады.

Қорытынды. Зерттеуді қорытындылай келе, қазақстандық медиа дискурстағы ұлттың мәдени коды танымның әлеуметтік процестермен байланысын ашып, "екі мәдениеттің" арасындағы алшақтықты жоюды және мәдени процестерді біріктіру арқылы біртұтас мәдениетті қалыптастыруды қажет ететіндігін атап өтеміз.

Біз қолданатын контекстік талдау әдісі және интерпретациялық талдау әдісі "келісім", "толеранттылық", "қонақжайлылық" және "құрмет" сөздері мәдени кодтың әр түрлі құбылыстарын сипаттау кезінде қазақстандық медиа кеңістікте жиі кездесетінін көрсетті.

Газеттің қазіргі оқырмандары ақпаратқа түсініктеме беруге, оны бағалауға және медиа кеңістіктегі мәселелер бойынша өз пікірлерін айтуға мүмкіндік алады, бұл көптеген қағаз басылымдарының электронды нұсқасының қол жетімді болуына ықпал етеді. Бұл үрдіс байланыс пен белсенділіктің барлық процесін оңтайландыруға және жоғары сапалы ақпарат алуға ықпал етеді. Бұл қазақстандықтардың ұлттық мәдени кодының диалектикалық дамуына, ұлттық бірегейлікті және халықтың озық дәстүрлерін сақтауда жаһандандудың барлық сынақтарына төтеп бере алатын ақпараттық-коммуникациялық компоненттің болуына жол ашады.

Медиа дискурстағы мәдени кодтың ақпараттық коммуникативті сипаты ақпаратты бірінғай ақпараттық кеңістікте ұсынуға мүмкіндік беретін көптеген техникалық қол жетімді әдістер мен құралдар болған жағдайда жүзеге асырылады. Мәтінді толтырудың әртүрлі нұсқалары, жоғары технологиялық графикалық технологиялардың болуы, анимацияның, фотосуреттердің, бейнелердің, дыбыстың болуы, қажет болған жағдайда оқырмандар үшін интерактивті элементтер қорының болуы тиімді. БАҚ, аудитория арқылы таратылатын қазақстандық мәдени кодтың құбылыстарын зерттей отырып, осы құбылыстарды өз ойларында түрлендіріп, кері байланыс арқылы таратуда.

Қазақ мәдениетінің дәстүрлі негізі болып табылатын ашықтық, қонақжайлылық, мейірімділік, үлкендерге құрмет, балаларға деген махаббат сияқты мәдени дәстүрлер мәдени кодтың қалыптасуына тікелей әсер етеді, қоғам қолдап, қазақ баспасөзі арқылы көрермендерге таратылады.

Ұлттың мәдени коды – бұл Қазақстанның жаңа мәдени саясатының өзегі ғана емес, сонымен қатар бірлікті бірінші орынға қоятын еуразиялық мәдениеттің маңызды тұжырымдамасы. Толеранттылық, руханилық, кәсіпкерлік пен шығармашылық қазақ халқына тән, ол мәдени дәстүрді жалғастырып, оны рухани болмыстың элементіне айналдырады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

- 1 Грабельников А.А. Система средств массовой информации. – М.: РУДН, 2018. – 708 б.
- 2 Аванесова Г.А., Купцова И.А. Коды культуры: понимание, сущности, функциональная роль в культурной практике // В мире науки и искусства: вопросы филологии, искусствоведения и культурологии. – 2015. – №3. – Б.10-19
- 3 Назарбаев Н.А. Взгляд в будущее – модернизация общественного сознания (12 апреля 2017 г.). https://www.akorda.kz/ru/events/akorda_news/press_conferences/statya-glavy-gosudarstva-vzglyad-v-budushchee-modernizaciya-obshchestvennogo-soznaniya -
- 4 Гиздатов Г.Г. Медиаальный дискурс Казахстана: социальные концепты и когнитивные стратегии // Медиаобразование. – 2015. – №4. – Б.1-9
- 5 Хазбулатов А., султанова М. Культурный код нации в концептуальном понимании современной культурной политики Казахстана // Философский и общественно-гуманитарный журнал «Адам Әлемі» – 2015. – №4 – Б. 36–45
- 6 Масанов Н.Э., Абылхожин Ж.Б., Ерофеева И.В. Научное знание и мифотворчество в современной историографии Казахстана. – Алматы, 2017. – 296 б.
- 7 Клушина Н.И. Культура в медианпространстве: структура и эффекты // Масс-медиа и массовые коммуникации: статус научных и учебных дисциплин: Первый Междунар. науч. коллоквиум. Белгород, 26-27 сентября 2013 г.: сб. науч. работ. Белгород, 2013. – Б. 37-42
- 8 Верховской А.И. Средства массовой информации и формирование гражданского общества. – М.: Ф-т журналистики МГУ, 2018 – 378 б
- 9 Кыынова Ж.К., Кадирхан Г. Контент-анализ письменных текстов казахстанских русскоязычных СМИ. «Вестник КазНПУ им. Абая. Серия филологическая». – Алматы, 2019. – №3 – Б. 403-407
- 10 Федотова Л.Н. Общественное мнение и журналистика. – М.: МГУ, 2016. – 189 с.
- 11 Clotaire R. The Culture Code: An Ingenious Way to Understand Why People around the World Live and Buy as They Do. – New York: Broadway Books, 2016. – 166 p.
- 12 Burner B. Does the Language I Speak Influence the Way I Think (23 June, 2018). <https://www.linguisticsociety.org/content/does-language-i-speak-influence-way-i-think>

References:

- 1 Grabelnikov A.A. Sistema sredstv masovoi informatsii. – М.: RUDN, 2018. – 708 b.
- 2 Avanesova G.A., Kupsova I.A. Kody kultury: ponimanie, susnosti, funkcionAlnaia rol v kulturnoi praktike // V mire nauki i iskustva: voprosy filologii, iskustvovedeniya i kulturologi. - 2015. - №3. - B.10-19
- 3 Nazarbaev N.A. VzglAd v budusee – modernizasia obsestvennogo soznania (12 apreLA 2017 g.). https://www.akorda.kz/ru/events/akorda_news/press_conferences/statya-glavy-gosudarstva-vzglyad-v-budushchee-modernizaciya-obshchestvennogo-soznaniya
- 4 Gizdatov G.G. MediAlnyi diskurs Kazahstana: sosiAlnye konsepty i kognitivnye strategii // Mediaobrazovanie. - 2015. - №4. - B.1-9
- 5 Hazbulatov A., sultanova M. Kulturnyi kod nasii v konseptuAlnom ponimanii sovremennoi kulturnoi politiki Kazahstana // Filososfski i obsestvenno-gumanitarnyi jurnal «Adam Alemi» - 2015. - №4 - B. 36–45
- 6 Masanov N.E., Abylhojin J.B., Erofeeva I.V. Nauchnoe znanie i mifotvorchestvo v sovremennoi istoriografii Kazahstana. - Almaty, 2017. – 296 b
- 7 Klusina N.I. Kultura v mediaprostranstve: struktura i efekty // Mas-media i masovye komunikasii: status nauchnyh i uchebnyh disiplin: Pervyi Mejdunar. nauch. kolokvium. Belgorod, 26-27 sentAbrA 2013 g.: sb. nauch. rabot. Belgorod, 2013. - B. 37-42
- 8 Verhovskoi A.I. Sredstva masovoi informatsii i formirovanie grajdanskogo obsestva. – М.: F-t jurnalistiki MGU, 2018 – 378 b.

9 Kiynova J.K., Kadirhan G. Kontent-analiz pismennyh tekstov kazahstanskikh ruskoiazыchnyh SMI. «Vestnik KazNPU im. Abaia. Seria filologicheskaja». – Almaty, 2019. – №3 – В. 403-407

10 Fedotova L.N. Obshestvennoe mnenie i jurnalistika. – М.: MGU, 2016. – 189 s

11 Clotaire R. The Culture Code: An Ingenious Way to Understand Why People around the World Live and Buy as They Do. – New York: Broadway Books, 2016. – 166 r.

12 Burner B. Does the Language I Speak Influence the Way I Think (23 June, 2018). <https://www.linguisticsociety.org/content/does-language-i-speak-influence-way-i-think>

МРНТИ 16.21.47

<https://doi.org/10.51889/2021-1.1728-7804.68>

Мамбетова М.К.,¹ Таубалдиев М.Е.²

^{1,2} Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті,
Алматы, Қазақстан

ТЕЛЕВИЗИЯЛЫҚ ЖУРНАЛИСТИКА ТЕРМИНДЕРІНІҢ ҚАЗІРГІ ҚАЗАҚ ТІЛІНДЕГІ ОРНЫ

Аңдатпа

Мақалада қазақ телевизиялық журналистикасының қалыптасу кезеңіне қысқаша тоқталып, осы саладағы ғылыми ұғымдарға берілген атаулардың жай-күйі айтылады. Қазіргі электрондық БАҚ-тың, оның ішінде қазақ телевизиялық журналистикасының тілтанымдық өзекті мәселелерісөз болады. Алпыс жылдан астам тарихы бар қазақ телевизиясының күні бүгінге дейін ара-жігі ажыратылмаған, қисынсыз тұжырымдалған терминдерінің кейбіріне мысал келтіріліп, көтерілген мәселеге қатысты телевизия саласының кәсіби мамандары мен шетел ғалымдарының пікір-тұжырымдары беріледі. Қазақ тележурналистикасының терминологиялық мәселелері талданады. Терминге қатысты күні бүгінге дейін ғылыми ортада қалыптасқан ғалымдардың тұжырымдарына шолу жасалады.

Түйін сөздер: термин, терминология, қазақ тележурналистикасы, терминжүйе, терминжасам, біріздендіру, термин үдерісі, термин қалыптастыру, т.б.

Mambetova M.,¹ Taubaldiyev M.²

^{1,2} Al-Farabi Kazakh National University,
Almaty, Kazakhstan

THE PLACE OF TV JOURNALISM TERMS IN THE MODERN KAZAKH LANGUAGE

Abstract

The article gives a brief overview of the period of formation of the Kazakh television journalism, tells about the state of the names given to scientific concepts in this field. The current language problems of modern electronic media, including Kazakh television journalism, will be discussed. Examples of some indistinguishable, illogically formulated terms of Kazakh television, which has more than sixty years of history, and the opinions of television industry professionals and foreign scientists on this issue are given. The terminological problems of the Kazakh TV journalism are analyzed. An overview of the conclusions of scientists, formed in the scientific community to this day, is given by the terms.

Keywords: term, terminology, Kazakh TV journalism, term system, term formation, unification, term process, term formation, etc.

Мамбетова М.К.,¹ Таубалдиев М.Е.²

^{1,2} Казахского национального университета имени Аль-Фараби,
Алматы, Казахстан

МЕСТО ТЕРМИНОВ ТЕЛЕВИЗИОННОЙ ЖУРНАЛИСТИКИ В СОВРЕМЕННОМ КАЗАХСКОМ ЯЗЫКЕ

Аннотация

В статье дается краткий обзор периода становления казахской телевизионной журналистики, рассказывается о состоянии названий, данных научным понятиям в этой области. Будут затронуты актуальные языковые проблемы современных электронных СМИ, в том числе казахской телевизионной журналистики. Приведены примеры некоторых неразличимых, нелогично сформулированных терминов казахского